

Terrorism

av Torbjörn Tännsjö

Två aspekter på den politiska terrorn diskuteras: a) är det möjligt att på förhand moraliskt utdöma terrorhandlingar som sådana? b) är terrorhandlingar effektiva medel för att uppnå revolutionära mål?

Den första av dessa frågor besvarar författaren nekande. Terror förknippas i språkbruket med egenskaper som godtyckligt våld, våld mot civilbefolkning, våld mot oskyldiga, sabotage och dödande. Han visar att terror för det första inte nödvändigtvis uppvisar dessa egenskaper och för det andra att dessa egenskaper i lika hög grad kännetecknar andra typer av handlingar, t.ex. regelrätta militära aktioner. Det finns därför inga skäl att generellt på moraliska grunder förkasta s.k. terrorism. I likhet med alla handlingar får terrorhandlingar sitt moraliska värde som följd av de faktiska konsekvenserna.

Frågan om terrorns effektivitet som medel för att uppnå revolutionära mål diskuterar författaren med utgångspunkt från några fall av samtida politisk terror. Han söker bedöma dess revolutionära effektivitet och antyda under vilka villkor terrorns effekter blir gynnsamma respektive ogynnsamma. Argumentationen resulterar i ståndpunkten att terrorn i allmänhet inte är något effektivt revolutionärt vapen. Också i fall där gynnsamma effekter är uppenbara t.ex. i form av demoralisering av motståndaren eller medvetandegörelse av massorna, uppvägs de ofta av negativa effekter. Utövande av terror kommer t.ex. att åtskilja revolutionära ledare från det dagliga revolutionära arbetet och därmed försvåra arbetet bland och organiseringen av massorna.

I. Problemet

Inte sällan har det i ruttnande samhällssystem dykt upp, vid sidan av klart urskiljbara revolutionära massrörelser, grupper av mindre omfattning av vad som ofta benämns "terroristisk" karaktär. Det här har skett både inom den marxistiska och marxist-leninistiska vänstern och inom den anarkistiska rörelsen. De här grupperna har nära nog undantagslöst väckt väldig uppmärksamhet, en uppmärksamhet som aldrig kunnat förklaras enbart med hänvisning till betydelsen av de direkta konsekvenserna av deras handlingar. En omedelbar orsak till detta är givetvis att sådana händelser "skrivs upp" av den kapitalistiska och kommersiella pressen. Men uttömmande är inte en sådan förklaring. För den kapitalistiska pressen är i avgörande grad underordnad marknadens lagar. Vad som blir nyheter i den är beroende av läsarnas förväntning. För att sälja måste denna press hela tiden på något sätt knyta an till gångbara föreställningar, värderingar och ideologier. Det tycks som om den politiska terrorismen skulle ha en alldeles egen laddning. Det är denna laddning som gör terrorismen journalistiskt användbar. Det är denna laddning som gör terrorismen ideologiskt användbar, för det etablerade kapitalistiska samhället. Samtidigt utgör den givetvis ett slags utmaning mot den etablerade ordningen, mot de härskandes auktoritet.

Det kapitalistiska etablissemanget, den kapitalistiska staten och massmedierna osv. tar alltid den terroristiska utmaningen på blodigt allvar. Svaret är alltid en häftig ideologisk mot-offensiv – oftast också en "militär" motoffensiv om kraftförhållandena i klasskampen medger det. Man rustar upp våldsapparaten, förstärker polisen, organiserar den mer militärt, förbättrar dess beväpning osv. Terrorismen fördöms av den etablerade ordningen i de starkast tänkbara och mest gångbara moraliska termer.

Revolutionära socialister och anarkister möts alltid från det kapitalistiska etablissemangets sida av krav om att ta ställning till terrorismen. I särskilt hög grad söker etablissemanget skära pipor i vassen just på upphetsningen inför någon uppmärksam, misslyckad och blodig aktion. Vad som avkrävs vänstern är ett *instämmande* i det moraliska fördömandet, som ett slags indirekt erkännande av den härskande statliga auktoriteten.¹ Den gängse reaktionen från vänstern har varit att *vägra* detta medgivande (om inte styrkeförhållandena varit mycket negativa för vänstern och denna ideologiskt splittrad och desorienterad). Ändå har man inom särskilt den marxist-leninistiska traditionen oftast velat avgränsa sig från terrorismen. Det har då skett med hänvisning till att terrorn skulle vara ineffektiv för revolutionära syften.

Men särskilt på senare tid har grupper med pretentioner på att vara marxist-leninistiska, och särskilt i klasskonflikter där samtidigt en *nationell* konflikt varit akut, gjort bruk av och försvarat metoder som liknar det traditionella terroristiska. Jag tänker på grupper som PFLP (palestinsk).

Bland anarkister har ofta sympatin för den individuella politiska terrorismen varit större. I den *Anarkismens katekes* som trycktes i Norrköping 1907 kommenterade man t.ex. på följande sätt terrorismen:

”Men varför utföra vissa anarkister våldsbragder?

De utförs av individer, som försvarar sig sålunda: ‘Kan jag genom en våldshandling, en avrättning (regeringarne kalla det mord, då de inte själva äro förövare) få fram en verkningsfull protest, och själv är villig att ikläda mig alla dess konsekvenser, så är det min sak. Jag visar mitt missnöje med de rådande samhällsförhållandena och dess upprätthållare.’

Till vilken ekonomisk skola hänföres dessa?

Inom alla skolor finns det revolutionära och passiva medlemmar (anarkister), och de beteckna ingen särskild riktning ifråga om målet.

Varför fördömas ej de revolutionära anarkisterna (terroristerna) av de passiva anarkisterna?

En anarkist kan inte konsekvent fördöma någon, han kan blott uttala sitt missnöje med vad som sagts eller gjorts och söka utfinna handlingens yttersta grund.” (s. 8)

Somliga, som *utgett* sig för att vara anarkister, har gått ett steg längre ändå, och på nihilistiskt manér försvarat *omoralen*. När man läser t.ex. följande rader² av Netschajew, till försvar för mordet på en politisk rival, anar man nog bakom formuleringarna snarare en provokatör än en anarkist (Bakunin bröt ju också med Netschajew):

”De revolutionära ledarna har hittills besegrats av den anledningen att de uppträtt som människor av hög moral. Deras motståndare har brukat omoraliska metoder mot dem och har därför lätt kunnat betvinga dem. Jag ämnar visa, att revolutionens ledare måste vara allt igenom omoraliska för att vinna kampen. De måste lära sig att ljuga, att bedra, att hyckla, att angripa bakifrån, att bruka gift, dolk, kulor – och förtal. Fienden måste berövas sitt anseende, innan han dödas ...”

¹ Ett slags parallell till detta är etablissemangets reaktion redan inför icke våldsamma, men utomparlamentariska, utmaningar. Ta som exempel Båstadsmatchen –75! När inte medgivandet från vänstern om att det skulle vara fel att inkräkta på den chilenska juntans ”rätt” till propagandaevenemanget i Sverige kunde framtvängas, och den rena hetsen mot Chilekommittén och vänstern slagit slint, började pressen beskriva det på taktiska bedömningar baserade beslutet att inte direkt störa matchen, som om det vore ett erkännande av att lagen måste lydas ”till varje pris”. (Att vänstern vägrade detta medgivande är en sanning med viss modifikation. Maoisterna i SKP tog tillfället i akt, inte bara att betyga sin respekt för det svenska etablissemanget, utan också för att bekänna sin tro på den *chilenska juntans* ”legitimitet”.)

² Michael Prawdins *Netschajew – von Moskau verschwiegen*, Frankfurt am Main, 1961 sid. 232 – min egen översättning.

Men även om en hel del terrorister bekant sig till anarkismen och även om anarkister ofta ej velat ta avstånd från terrorismen så finns det mig veterligt inget artikulerat anarkistiskt försvar för terrorismens effektivitet. Och hos Bakunin, som väl brukar anses för utgångspunkten för den terroristiska anarkismen, finns en argumentation *mot* terrorismens, det individuella våldets, effektivitet för verkligt socialt revolutionära syften. Vill man nå längre än till en politisk kupp måste man använda andra medel. (Bakunin skiljer skarpt mellan en politisk revolution och en social; endast den senare förändrar i grund samhället. Berömt är ju hans yttrande: ”Varje politisk revolution, som inte har ekonomisk jämlikhet som sitt *omedelbara* och *direkta* mål är, ur det allmännas intresse och rättigheter, endast en hycklande och förklädd reaktion.”³ Bakunin argumenterar mot terrorismen på följande sätt:⁴

”Individernas roll i revolutionen. De stora politiska personligheternas tid är förbi. När det var fråga om att utlösa politiska revolutioner var dessa individer på sin plats. Politikens uppgift är grundandet och bevarandet av stater. Men den som säger ‘staten’ säger överordning å ena sidan och underordning å den andra. Stora dominerande individer är absolut nödvändiga i en politisk revolution. I en social revolution är de inte endast utan nytta, de är direkt skadliga och de är oförenliga med denna revolutions främsta mål, massornas frigörelse. För närvarande måste, i revolutionär handling likaväl som i modernt arbete, kollektivet undantränga individen.

I en social revolution, som i varje avseende är diametralt motsatt en politisk revolution, är individernas handlingar praktiskt taget intet medan massornas spontana handlingar ska vara allt. Allt vad individen kan göra är att utveckla, klargöra och propagera idéer, vilka svarar mot folkets instinkt och att bidra med oförtröttliga ansträngningar att på ett revolutionärt sätt organisera massornas naturliga kraft, men därutöver intet. Resten kan och ska utföras av massorna själva.”

Diskussionen om terrorismen har alltså bland annat gällt de två frågorna: är terrorism moraliskt förkastlig (framställd till revolutionärerna av etablissemangen) och är terrorism effektiv för revolutionära socialistiska syften (en fråga revolutionära socialister ställt sig när de avvisat den moralistiska kritiken mot terrorismen). Jag ämnar i den här studien söka svaret på dessa två frågor. I avsnitt II tar jag upp de ”moralistiska” argumenten mot terrorismen. I avsnitt III behandlar jag frågan om terrorns effektivitet.

II. Den moralistiska argumentationen

Då olika företrädare för det kapitalistiska etablissemangen tagit avstånd från terrorism och talat om gärningar av ”odjur”, ”vettvillingar”, ”lymlar” osv., så tycks deras indignation i den mån den haft en allvarlig grund över huvud taget ha baserats på värderingar av något av följande: själva *terroristhandlingen*,⁵ motivet bakom den, terroristens ”*självutnämndhet*” eller den typ av *offer* handlingen krävt. Min tes är att den moralistiska kritiken av terrorismen är utan grund. Inte ens om terrorism ses som inbegreppet av allt det ”onda”, som brukar tillskrivas terrorismen, så drabbas den av kritiken. Detta visar man lämpligen genom att definiera ”terrorism” snävt, så att alla moraliskt suspekta drag kommer med i begreppet.

Ett terrorismbegrepp, som gör terrorismen maximalt öppen för den moralistiska kritiken borde nu i första hand stå att finna i en definition som inkorporerar negativa drag i *alla* de ovan nämnda avseendena. Kanske skulle då följande vara en lämplig definition? Def.(terrorism): Gruppen *P*:s handling *h* vid tidpunkten *t* är en terroristhandling om och endast om (1) *h* är en mordhandling, sabotagehandling eller kidnappningshandling eller liknande.

³ *The political philosophy of Bakunin*, red. GP Maximoll, London, 1964 sid. 372 – min egen översättning.

⁴ *Op.cit.* ss. 374-5.

⁵ Vad som definierar en handling är givetvis rätt obestämt och inget hindrar väl att motivet, agentens eventuella självutnämndhet och karaktären av offer för handlingen räknas in som identifierande kännetecken. Det är en terminologisk fråga. Vad jag här menar med ”själva handlingen” är handlingen bortsett från dessa ting – likaväl som bortsett från konsekvenserna av handlingen i övrigt.

(2) *P*:s avsikter med att göra *h* vid *t* är, att genom att skapa godtyckligt lidande, skräck och förvirring demoralisera en motståndare, minska dennes auktoritet och t.ex. splittra banden mellan en regim och dem den härskar över genom att visa att den ej kan erbjuda ett effektivt skydd till liv, egendom och säkerhet.

(3) offren för *h* vid *t* är oskyldiga, är inte ansvariga för de missförhållanden det är *P*:s långsiktiga politiska målsättning att eliminera

(4) *P* saknar vid *t* mandat, är vid *t* en självutnämnd grupp utan något som helst manifest stöd för sina handlingar.

Jag tror att denna definition fångar in de mest moraliskt ”suspekta” dragen hos vad som i vardagligt tal kallas ”terrorism”. Kan *denna* typ av handlingar visas vara moraliskt neutrala, så torde allt som benämnts ”terrorism” gå fritt från moralisk förkastelse, dvs. från förkastelse som *typ* av handling. Naturligtvis kvarstår möjligheten att en partikulär terroristisk handling förkastas moraliskt, inte för att den är en terrorismhandling, men för att den leder till negativa konsekvenser.⁶

Skulle *alla* de definierande dimensionerna, var och en för sig och i alla möjliga kombinationer visa sig oskyldiga, så är alltså terrorism moraliskt oskyldig. Skulle däremot någon enstaka dimension (eller kombination av dimensioner) visa sig vara moraliskt problematisk så uppstår frågan om ”terrorism” kan definieras *enbart* utifrån just denna dimension (eller kombination av dimensioner) utan att man gör våld på vanligt språkbruk. Är detta möjligt måste jag förkasta min tes om moralismens ohållbarhet. Visar det sig omöjligt har vi konstaterat att terrorismen faller inom en *vidare* klass av handlingar (t.ex. våldshandlingar över huvud taget) vilka är moraliskt suspekta. Också en sådan konklusion kan nog i många utformningar vara nog för att vederlägga det etablerade samhällets moralistiska kritik av terrorismen. För det etablerade samhället väjer ju t.ex. inte för våld *över huvud taget* bara av det skälet att det motarbetar *subversivt* våld.

Hur är det då med terrorismen? Är den moraliskt förkastlig, oavsett vilka konsekvenser den i ett partikulärt fall får, eller kräver den åtminstone ett särskilt slags rättfärdigande – kan vissa sämre konsekvenser accepteras bara man slipper använda terrorism, även om den i mycket extrema situationer kan vara berättigad? Låt oss se på de olika komponenterna i begreppet, var och en för sig.

Typ av handling

I viss moralisk argumentation (som brukar benämnas ”deontologisk”) har man tänkt sig att somliga handlingar i sig skulle vara förkastliga eller moraliskt problematiska, oavsett vilka som utför dem, med vilka motiv det sker eller med vilka offer. Kan terrorismhandlingar – mord, nappning, sabotage etc. – vara av det slaget? Jag tror att denna åsikt för att få någon rimlighet kräver att sabotage och liknande exkluderas från (den givetvis lite obestämda) listan av handlingstyper. Terroristiska handlingar bör alltså i första hand ses som mordhandlingar, kidnappning, tagande av gisslan – även om det kanske ur det allmänna språkbrukets synpunkt kan förefalla något sökt.

Frågan om det berättigade i att använda medel som mord, kidnappning och tagande av gisslan, hör till de livligt diskuterade bland moralfilosofer. Att här göra en rekapitulation av den debatten är inte möjligt. Jag nöjer mig med att ange vad jag menar är det bästa argumentet *för*

⁶ Hela det ”moralistiska” resonemang, som här diskuteras, faller inom vad man brukar kalla ”deontologisk” etik och utanför vad som brukar kallas ”teleologisk” etik. Det är deontologiska argument jag kallat ”moralistiska” och därmed har jag alltså avsett argument för att en viss typ av handlingar skulle vara förbjudna eller kräva en särskild form för rättfärdigande. Med ett ”teleologiskt” betraktelsesätt förstår jag just ett som endast ser till värdet av en handling (och dess alternativs) faktiska konsekvenser vid bedömningen av dess moraliska status.

att dessa handlingar skulle vara moraliskt suspekta och vad jag menar är konklusiva skäl *mot* detta argument.

Traditionella deontologer brukar nöja sig med att hänvisa till något slags ”intuition” eller ”rationell insikt” när de ombeds att ge stöd för sina omdömen om den moraliska statusen hos vissa handlingstyper. De ”inser” att mord är fel, att man inte bör ljuga osv. Ett resonemang med dem blir därmed ganska fruktlöst. Man kommer snabbt till en situation där ”intuition står mot intuition” och debatten övergår i allmänhet till att handla om hur de olika intuitionerna uppkommit, deras beroende av kulturella och samhällsliga faktorer osv. Jag tror också att hela detta sätt att resonera är i grunden främmande för åtminstone de flesta revolutionärer, som ställs inför frågan om terrorns berättigande. Inte för att de inte skulle vara beredda att ta moralisk ställning – marxism-leninism och moral är givetvis förenliga storheter – men för att revolutionärer brukat tendera mot något slag av konsekvensetik. Ska *typer* av handlingar (eller motiv, eller personlighetsdrag osv.) bedömas moraliskt, måste bedömningen ändå på *något* vis, åtminstone ”ytterst”, vara relaterad till en bedömning av konsekvenser av handlingar (konsekvenser för alla människors välfärd, frihet osv. eller för arbetarklassens intressen eller liknande). Nu finns dock i modern moralfilosofi, och sedan länge i vanligt vardagligt moraliserande, en idé om hur deontologiska ståndpunkter kan så att säga underbyggas med konsekvensetiska argument. Jag syftar på olika idéer om vad som brukar kallas ”regelutilitarism”.

Hit hör tankar om att avgörande för om en partikulär handling bör utföras eller ej är, inte värdet (i någon mening) av dess faktiska konsekvenser, utan värdet av konsekvenserna av att handlingar av samma slag allmänt utförs (s.k. ”generell” utilitarism) eller värdet av konsekvenserna av att en regel som förbjuder den/påbjuder den allmänt accepteras (eller ibland *tillämpas*). De här idéerna är i grunden deontologiska. När vi ska avgöra om en partikulär handling bör utföras eller ej får vi ta reda på *av vilket slag den är, om den faller under någon viss princip* osv. – de faktiska konsekvenserna av att den utförs blir utan moralisk relevans. Att idén ändå benämnts utilitaristisk (regelutilitaristisk) hänger samman med att bedömningen av handlingstyper och regler sker mot konsekvensetisk bakgrund – man ser till nyttan av att klasser av handlingar blir utförda.

Kan regelutilitaristiska resonemang rättfärdiga att mord, kidnappning och tagande av gisslan förbjuds, ur moralisk synpunkt? Något *bättre* sätt än det regel-utilitaristiska att argumentera för att så är fallet känner jag inte till. Givetvis är det svårt att slutgiltigt bedöma denna typ av argumentation om man inte talar om vad man menar med ”värdefulla” konsekvenser. Och här går meningarna raskt isär. Likväl tror jag det är möjligt att avfärda de här argumenten utan att ta ställning till frågan om vad som är en moraliskt korrekt eller rimlig värdeteori. Jag tror det finns argument som träffar detta resonemang mot terrorismens berättigande oavsett hur man ställer sig till de värdeteoretiska frågorna.

För det första är *relevansen* av det regelutilitaristiska argumentet tveksam. Antag att regelutilitarismen är en rimlig etisk ståndpunkt (kombinerad med någon viss värdeteori som anger *vilka* konsekvenser, som är värdefulla) och att vi bör avstå ifrån handlingar som det skulle vara bra att *ingen* utförde. Skulle det nu vara bra att allt dödande upphörde och därmed förkastligt med varje terroristhandling?

I en hypotetisk värld skulle alla meningslösa mord upphöra. Det vore givetvis bra. Nu skulle vissa typer av öppet förtryck av fascistisk typ bli omöjligt. Det vore positivt. Nu skulle förtryckarregimer förlora sin sista maktresurs. Så utmärkt! Men, och det är det betänkliga, samtidigt skulle de undertryckta förlora sin sista maktresurs! Vad skulle det innebära? Att förtrycket, utsugningen, orättvisorna i världen bestod – så när som på dem som inbegriper öppet dödande. För nu skulle de förtryckta hänvisas till en strid med förtryckarna med enbart ekonomiska och ideologiska medel – och det är områden där den härskande klassen har ett

järngrepp om situationen så länge som kampen på dessa områden inte också kan ges ett politiskt innehåll och ytterst backas upp med militära maktmedel. Givetvis bör allt våld och förtryck avskaffas. Frågan är bara om det kan ske utan bruk av eller hot om våld – ens om *både* arbete och kapital i en hypotetisk värld skulle tänkas ålägga sig en pacifistisk begränsning i kampen. Hypotesen att så kan ske förefaller osannolik och jag skulle vilja se något slags belägg för den innan jag är beredd att acceptera den.

För det andra är *hållbarheten* av den regelutilitaristiska ståndpunkten tveksam. I själva verket förefaller den vara tämligen uppenbart orimlig. Vad den utgår ifrån är förvisso ett vanligt sätt att på common senseplanet resonera i moraliska frågor: vad skulle hända om *alla* gjorde så? Men den håller likväl ej för en grundligare prövning.

När man argumenterat *för* regelutilitarism har man oftast tagit sin utgångspunkt i följande reflexion. Det är något paradoxalt i att det att alla framgångsrikt tillämpar handlingsutilitarismen i vissa lägen inte leder till de bästa konsekvenserna. Man har då utgått från situationer där något slags *kollektivt* handlande erfordras, t.ex. då en grupp personer skjuter en bil uppför en backe eller genom att rösta tillsätter en viss politisk post osv. Här måste det till att ett visst antal deltar i den kollektiva handlingen för att den ska ge önskat resultat. Men ingen enskilds insats är vare sig tillräcklig eller nödvändig för att den kollektiva handlingen ska åstadkommas (det finns ett överflöd av personer som kan skjuta på bilen, rösta osv.). Om nu alla de röstberättigade eller de som har möjlighet att skjuta på bilen resonerar handlingsutilitaristiskt och följer DN:s annonsörers uppmaning att inte göra vad som helst, då det alltid finns något man vill göra hellre, så kommer de att sakna skäl *för* att rösta/skjuta på. De kommer i stället att välja någon annan syssla som kanske kan bereda dem själva eller någon annan något visst lite nöje. Ingen kommer alltså att rösta eller skjuta på!

Nu är regelutilitarismen tänkt att vara lösningen på paradoxen i resonemanget ovan. Enligt den ska ju den röstberättigade/den med möjlighet att skjuta på bilen inte tänka efter vilka konsekvenserna blir av just hans egna olika möjliga val utan av *allas* val – eller av att alla accepterar samma regel för fall som dessa. Och finner han då att det är bättre att alla röstar/skjuter på än att *ingen* gör det så ställer han upp i valet/bilskjutandet.

Även om den regelutilitaristiska lösningen kan förefalla bestickande och väl överensstämmer med hur vi *faktiskt* ofta nog tänker i fall som detta, måste den förkastas. Jag tror i själva verket att det som *förefaller* paradoxalt i situationen ovan ej är det – medan den *regelutilitaristiska* lösningen i stället leder till paradoxala resultat.

Själva den kollektiva handlingen – som ju är en handling i sig, skild från varje individs handlande – kan bedömas utilitaristiskt utan paradoxala resultat. Problemet skulle vara de individuella handlingarna, utan vilka den kollektiva ej kommer till stånd. Men jag tror att motsättningen här mellan individuell och kollektiv plikt är skenbar, den uppkommer genom en slarvig beskrivning av situationen och genom att kollektivt och individuellt handlande inte hålls åtskilda. De individuella handlingarna måste givetvis bedömas individuellt, var och en för sig. Och när *en* av dem bedöms, när *en* person funderar över om *han* ska rösta/skjuta på så är det *faktiskt* så att för varje annan individ finns ett bestämt faktiskt framtida handlande han måste ta hänsyn till, om han kan få kunskap om det. *Kommer* ett tillräckligt antal att rösta/skjuta på honom förutan så kan han välja att göra någon annan handling i stället. Blir den kollektiva handlingen ogjord också *med* hans bistånd så kan han likaså avstå. Det är endast om hans handling är *avgörande* han behöver ställa upp (i *praktiskt* resonemang blir det givetvis en fråga om *sannolika* utfall; han kanske måste rösta trots att sannolikheten för att hans insats ska vara avgörande är liten – om konsekvenserna av att den kollektiva handlingen inte utförs är mycket allvarliga). *Var och en* kan nu handla handlingsutilitaristiskt utan att paradoxala resultat uppstår. Det enda paradoxala i situationen förefaller mig vara att begränsar

man vars och ens insikt om de andras handlande till en insikt om att dessa kommer att handla handlingsutilitaristiskt konsekvent så har ingen en tillräcklig grund för ett ställningstagande på handlingsutilitaristiska grunder. Att kalla detta en ”paradox” är dock att använda väl starka ord; handlingsutilitarismen förutsätter för att kunna tillämpas insikt inte bara om den handling som ska utföras utan också om *andra* människors handlande. *Antar* man att denna information ej föreligger så får man till resultat att inget bestämt omdöme kan ges. Vad utilitaristen i övrigt kan säga om den här situationen är att de människor som är röstberättigade/har möjlighet att skjuta på bör göra sitt kollektiva handlande *medvetet*. Då kan de ju *planera* det så att vissa skjuter på andra gör något annat nyttigt osv.

Om nu inte handlingsutilitarismen ger paradoxala resultat vid kollektivt handlande så tycks nu i stället regelutilitarismen göra det. Det förefaller ju i själva verket barockt att medvetet välja en handling med dåliga eller kanske till och med katastrofala konsekvenser, bara för att det vore bra att *alla* utförde denna handling. Du skulle *ensam* inleda folkkriget mot imperialismen, även om ingen följde dig (i själva verket ett sofistikerat argument *för* terrorismen!). När regelutilitarismen trots denna uppenbara svaghet ändå samlat kvalificerade anhängare tror jag det måste förklaras med deras ganska speciella syn på moral. Jag tror regelutilitarismen talar främst till dem, som har en tämligen ”konventionalistisk” syn på moral, som ser moral som ett regelsystem som har vunnit ganska allmän tillslutning i ett samhälle. Att moralen efterföljs *i stort* är därmed något ganska oproblematiskt (den amerikanske regelutilitaristen R.B. Brandt tycks t.ex. anse att det vore orimligt att kräva *mer* ur moralisk synpunkt än att folk lever ungefär som folk gör mest). Det här är ett bekvämt synsätt, men det är att göra våld på sanningen. För sanningen är ju att moral är ett mera systematiskt och ”vetenskapligt” resonering om vad som bör göras. Och svaret på den frågan är ofta varken konventionellt eller bekvämt.

Min konklusion på detta avsnitt blir alltså att det *inte* är något med själva terrorhandlingarna, bortsett från motivet hos terroristen, dennes mandat eller karaktären av offren för handlingen, som ger den en särskild moralisk status. I den meningen är terrorismen ”moraliskt neutral”.

Terroristens avsikter är förkastliga?

Gränsen mellan terrorism och mer konventionella militära aktioner är flytande i vardagligt språkbruk. Men i min definition har jag låtit ”terror” stå för fall av mord, tagande av gisslan osv, där avsikten är att sprida skräck, förvirring och osäkerhet bland ”civilbefolkning”, för att på så sätt demoralisera motståndaren, skapa en klyfta mellan en politisk ledning och dem den härskar över osv. Kanske är det just detta, som ska betecknas som terror, och kanske är det just det som är moraliskt tvivelaktigt?

Om vi skulle finna att *denna* punkt i min definition är moraliskt suspekt, så tror jag det skulle vara möjligt att utan att göra alltför mycket våld på det vanliga språkbruket generalisera definitionen av ”terror” genom att slopa övriga definierande kännetecken. Just handlingar utifrån detta motiv, och inga andra, skulle då kunna ses som terrorhandlingar – och vi skulle ha att göra med en moraliskt relevant innebörd av termen. Nu skulle vi tvingas konstatera att terrorism inte vore något exklusivt för små isolerade självutnämnda grupper, utan likaväl, och i långt större utsträckning, tillämpades av reguljära krigsmakter. USA:s julbombningar mot Hanoi 1972, Israels upprepade attacker mot södra Libanon blir då fortsättningar av en tradition av terrorism i stor skala vilken tidigare kulminerat i Hiroshima och Nagasaki.

Jag tror emellertid inte att distinktionen mellan militär ”konventionell” operation och ”terrorism” ur moralisk synpunkt är möjlig att upprätthålla. Det är något skolastiskt i att skilja skarpt moraliskt mellan att slå mot ett militärt mål i medvetande om att förlusterna bland civilbefolkningen blir stora för att uppnå ett politiskt mål å ena sidan och att å andra sidan slå direkt mot civilbefolkningen för att uppnå samma politiska mål. Om lidandet, som det politiska målet köps till priset av, är lika stort, har jag svårt att se någon moraliskt intressant

skillnad mellan de två fallen. Skillnaden är ju bara att i det ena fallet "tolererar" man det civila lidandet och i det andra *kalkylerar* man med effekter av det. Men i inget av fallen betraktas det civila lidandet som något i sig eftersträvansvärt. Och det är *där*, om någonstans, som den viktiga moraliska skillnaden ligger, där terrorismen övergår i sadism. Både terroristen och militären skulle undvika lidandet bland civila om det vore möjligt, terroristen om han kunde finna något *annat* medel att uppnå det politiska målet (t.ex. ett rent "militärt" medel) och militären om han kunde öka precisionen i de militära medlen så att icke avsedda effekter för civilbefolkningens del kunde elimineras. Sadisten däremot har just det mänskliga lidandet som sitt *mål*.

Men även om det är moraliskt egalt huruvida civilbefolkningen skadas oavsiktligt eller avsiktligt, så länge det *långsiktiga* målet med aktionerna är politiskt, så kanske det likväl är en viktig skillnad som bör upprätthållas, mellan aktioner där endast militära offer krävs och inga civila och operationer som i huvudsak kräver civila offer? Det för oss över på den tredje komponenten i terrorismbegreppet, karaktären av offren för aktionen.

Är det fel att döda oskyldiga?

På denna punkt tycks det finnas en mycket utbredd moralisk känsla för att terrorism skulle vara problematisk. Det förefaller också som om grupper som brukar benämnas "terroristiska" skulle acceptera hållbarheten av denna kritik. De brukar nämligen söka påvisa att den är irrelevant vad gäller *deras* aktioner. Det är sant att man inte bör döda oskyldiga, men detta är inte tillämpligt på deras "terror". Denna riktar sig nämligen inte mot "oskyldiga". Att t.ex. PFLP accepterar hållbarheten av argumentet om att man inte bör döda oskyldiga framgår väl av följande avsnitt ur skriften *Folkfrontens militära strategi*, utgiven av PFLP själv:

"Israels struktur, den form av kolonialistisk imperialism som den utövar, dess typ av mobilisering och dess metoder gör hela den israeliska befolkningen till ett redskap för aggression. Om soldaterna utövar aktivt och direkt förtryck har de civila – som utgör de militära reserverna – redan utövat förtryck när de var i aktiv tjänst. Dessutom stöder de aggressionen genom sin närvaro i området och de profiterar på aggressionens resultat och på fördrivningen av den ursprungliga befolkningen . . . i Israels fall utgörs den överväldigande majoriteten av familjerna av de krafter som stödjer den israeliska militärmaskinen. De utgör en del av den fientliga aktiviteten och är det grundläggande rättfärdigandet av fördrivningen av den arabiska befolkningen från de ockuperade områdena. *De är därför direkt ansvariga för de förhållanden under vilka det palestinska folket har levat i mer än tjugo år . . .* Kolonialisterna kom alltså till landet, drev ut befolkningen, och började profitera på situationen. Av detta skäl är de alla i lika hög grad utsatta för faran av den ursprungliga befolkningens reaktion."

Ligger det då något i tanken att det är speciellt illa om *oskyldiga*, allt annat lika, kommer till skada? Också detta är ett bland moralfilosofer kärt tema. Jag ska därför åter endast exemplifiera några positioner och därefter ange de skäl, som förefaller mig vara de bästa, för att skillnaden mellan oskyldiga och skyldiga offer är moraliskt irrelevant.

Teorier om att människor bör eller kan behandlas olika beroende på positiv eller negativ förtjänst, kan ta sig olika uttryck, när det gäller själva *formuleringen*. Man säger kanske att positiva värden ska ges efter förtjänst – man ska belöna de goda t.ex. men man är ändå, i dessa civiliserade tider, ovillig att försvara tanken om *straff* av de onda, annat än med hänvisning till eventuella positiva konsekvenser straffet kan tänkas ha. En mer hårdkokt retributiv rättvise-teori innefattar däremot tanken att det vore orättvist att inte ge dem som "förtjänat" det straff.

Jag tror inte att det är möjligt att i praktiken upprätthålla en åtskillnad mellan dessa två uppfattningar. Särskilt svårt blir detta när vi har att göra med *fördelningar* av värden. När resurserna är knappa är det att ge en särskilt stor andel åt en person detsamma som att beröva

någon annan en del av hans andel. Att *skona* oskyldiga är i många lägen att *skada* några andra, skyldiga.

Det har givits olika skäl mot retributiva idéer. Några har hävdats att det inte existerar något sådant som moraliskt ansvar därför att människans vilja ej är fri. Den senare tanken har kanske motiverats med en allmänt deterministisk syn. Jag tror emellertid inte att determinism är oförenlig med vilje- och handlingsfrihet och jag tror att människor i många situationer är moraliskt ansvariga. Det skulle föra för långt att här gå in på motiveringen för denna ståndpunkt, så jag nöjer mig med att konstatera att jag ej kommer att använda argumentet om att människan är ofri och därför saknar moraliskt ansvar, som stöd för min tes att det inte är sämre att skada oskyldiga än skyldiga.

Ett mer "formellt" argument mot retributiva eller meritokratiska idéer har givits av den amerikanske filosofen W. Frankena, som hävdats att de, som anser att folk ska behandlas olika beroende på förtjänst, motsäger sig själva.⁷ Till grund för sin åsikt skulle de i grunden ändå ha ett jämlikhetsideal. Frankenans argument är att också moraliska egenskaper är *förvärvade*. Och möjligheten att bli god är olika för olika människor. Han antar alltså att en retributiv eller meritokratisk ideologi måste basera sina fördelningar på omdömen om människors medfödda personlighet och självförvärvade egenskaper, inte på sådana som är resultatet av olikheter i miljön osv. Men att här tala om "motsägelse" är nog att använda väl starka ord. Även om dessa meritokrater skulle anse att folk ska behandlas lika med avseende på möjligheter att förvärva moralisk resning – alla ska ha samma möjligheter – så går ju den tanken mycket väl att förena med tanken att olikheterna i moraliskt avseende sedan ska få avgöra den olika behandlingen. Han behöver ju inte ens anse att alla bör få samma möjlighet att bli goda, det räcker att man när man avgör hur en person ska behandlas *tar hänsyn* till vilka möjligheter att bli god han har haft och *kompenserar* för t.ex. en svår barndom. En meritokrat behöver således ej ge upp sin meritokratism därför att han inser att möjligheten att förvärva moraliska egenskaper delvis beror på tidigare fördelningar av olika värden.

Frankenas resonemang är för övrigt tveksamt redan i ett tidigare avseende. Han tycks ta för givet att grunden för fördelningar ej bör vara något som i sig är resultatet av en fördelning. Men *behov* är ju t.ex. något som beror just av tidigare fördelningar. Och varför skulle inte *behov* kunna vara en moraliskt relevant faktor vid fördelning av värden? Är det inte åtminstone en mycket mera plausibel kandidat till grund för fördelningar än t.ex. egenskapen intelligens, hur oberoende denna egenskap än görs av miljöfaktorer?

Mitt skäl för att inte skilja mellan våld mot skyldiga och våld mot oskyldiga baserar sig alltså inte heller på antagandet om att moraliska egenskaper, skuld och oskuld beror av den sociala situationen. Detta är sant men irrelevant.

Hur kan då min tes underbyggas? Det är nog i själva verket omöjligt att anföra något verkligt dräpande argument. Att i frågor som denna ge skäl, som talar till en övertygad meningsmotståndare, är mycket svårt. Jag nöjer mig med det mera *ad hominem*-betonade skälet, att det förefaller mig som ett slags primitivism och atavism att vilja *straffa* skyldiga. Det kan förvisso vara nyttigare att Ford eller Kissinger röjs ur vägen än att barnen till någon amerikansk ambassadör i Latinamerika dödas. Men som socialist och humanist kan jag inte skatta åt någon hämndideologi och se något positivt i sig i att Ford eller Kissinger lider. Det är skillnad mellan socialism och barbari! Det betyder inte att Kissinger och Ford är "offer för systemet" och saknar skuld. Förvisso bär de på en skuldbörda av världshistoriska dimensioner. Vad jag förkastar är endast den djupt rotade fördömen om ett "naturligt samband" mellan skuld och straff. Moraliskt ansvarig och skyldig är en person som handlat fel om han haft i sin makt att

⁷ Frankena, W.K., *Some Beliefs About Justice*, The Lindley Lecture, University of Kansas, 1966.

handla annorlunda. Ju mera medveten han är och ju mera fel han handlar desto större är hans skuld. Men detta är en sak. Tanken om straff en helt annan. Och skuld medför inte att en person kan eller bör straffas – straff bör utmätas utifrån en bedömning av värdet av konsekvenserna av det. Den som bestrider denna åsikt måste ansluta sig till tanken att det är bättre att straffa en skyldig än att inte göra det även om konsekvenserna av straffet är sämre än konsekvenserna av att man avstår ifrån det. Men den tanken är absurd.

Sammanfattningsvis menar jag således, att det *finns* skuld och ansvar. Varken determinism eller insikten att moraliska egenskaper är förvärvade under olika gynnsamma betingelser, undergräver denna ståndpunkt. Men jag bestrider att detta skulle motivera en olika behandling. Jag bestrider detta utan egentliga skäl. Ingen har dock kunnat påvisa för mig motsatsen. Själv avsäger jag mig bevisbördan – min åsikt förefaller mig vara den mest ”humanistiska” och socialistiska.

Det bör väl även noteras, att om jag skulle ta miste på den här punkten, så är det inte bara aktioner av små självutnämnda vänstergrupper, som drabbas av den moraliska bannlysningen över terrorismen, utan i första hand, med dagens moderna vapenteknologiska ”utveckling”, *alla* reguljärt krigförande parter, hur ”konventionellt” de än avser att föra kriget. Civilbefolkningen har i stigande grad kommit att bli offret för de moderna krigen under 1900-talet. Medan det första världskriget främst krävde militära offer var förhållandet utjämnat under andra världskriget och vid USA:s folkmord i Indokina var det *övervägande* bland civilbefolkningen offren krävdes.

Är det fel att agera utan mandat?

Det sista kännetecknet i min definition på terrorism är att gruppen, som utför den terroristiska handlingen, ska vara ”självutnämnd”. Den ska sakna ”mandat”, dess handlingar ska vara utan ”legitimation”. Vad är det då att vara ”legitimerad” att utöva våld? Vad är det för typ av ”mandat” som kan skänka ”legitimitet” åt en handling? Vad är det för ”legitimitet” terrorn kommer i konflikt med? Den här terminologin används ju flitigt både i politisk filosofisk debatt och i lite mer avancerade politiska diskussioner, men det är mycket oklart vad den står för. Vad är det som skulle kunna skilja å ena sidan polisens, bödelns, militärens, socialarbetarens och mentalvårdarens våld från å andra sidan terroristens, bankrånarens och lustmördarens?

För den som inte tänkt närmare över problemet, för den som reagerar ”spontant” dvs. utifrån sin auktoritära uppfostran, framstår nog tesen att det inte ur moralisk synpunkt finns någon skillnad här som chockerande. Å andra sidan finns det nog många idag som släppt sin tro på plikten att lyda överheten, åtminstone rent teoretiskt. Flera politiska ideologier förnekar också tanken om statlig ”auktoritet”; det gäller såväl marxismen som anarkismen – båda ser staten som ett rent våldsinstrument i grunden, som *tvingar* fram lydnad eller *duperar* folk ideologiskt med någon *falsk* ”teori” om regimens auktoritet – och åtminstone också varje renodlad utilitaristisk variant av liberalismen (men liberalism i denna radikala form är ju inte så vanlig idag).

Myten om statlig auktoritet har varit oerhört seglivad. Idag handlar dock mycket av den politiskt filosofiska debatten inom till och med den anglosaxisiska filosofiska världen om olika argument mot den. Utan vidare går nog de flesta som tänkt på frågorna idag med på att *varje* regim som *faktiskt* härskar ej förtjänar att lydas i varje dess beslut (man förkastar tanken om att varje dess beslut ska följas *oavsett* om några skäl att göra handlingarna som påbjuds finns vid sidan av att de är påbjudna).

Argumenten *för* tanken om statlig auktoritet har varit av mycket skilda slag. Hit hör de så omtalade teorierna om ”samhällskontrakt”, där människor en gång i en fiktiv forntid tänkes ha

lovat att lyda statens lagar och påbud. Invändningar om att det är tveksamt om något samhällskontrakt någonsin slutits, rent historiskt, och att det skulle vara moraliskt dubiöst om våra förfäder skulle kunna lova något på våra vägnar men ändå med ”bindande kraft”, har bemötts med idéer om att löftet av varje generation *förnyas* – i och med att den *gör* vissa saker, som att dra fördel av statens skydd, delta i någon demokratisk procedur osv. Som svar på *dessa* idéer har det länge varit vanligt bland dem som eftersträvat viss handlingsfrihet med bevarad moral att i sin tur tänka ut olika beteenden som skulle ”lösa” ifrån löftena eller ”ursäkta” brott emot dem. Man har t.ex. tänkt sig att är man beredd att Yta sitt straff, så har man rätt att bryta sitt löfte om lydnad! Just denna tanke återkommer särskilt ofta i den nästan masochistiskt färgade amerikanska radikala olydnadstraditionen, men också på många andra håll.⁸ Vi stötte förresten på den i det inledande citatet ur *Anarkismens katekes*, där det stod:

”Men varför utföra vissa anarkister våldsbragder?

De utföras av individer, som försvarar sig sålunda: ‘Kan jag genom en våldshandling, en avrättning (regeringarna kalla det mord, då de inte själva äro förövere) få fram en verkningsfull protest, och själv är villig att ikläda mig alla dess konsekvenser, så är det min sak . . .’ (s. 8, min kursivering).

Men givetvis är hela den här tankeriktningen absurd. Det kan ifrågasättas om inte hela idén om löften som skapar förpliktelser är moraliskt orimlig – varje konsekvensetik måste förkasta den om inte regelutilitaristiska resonemang tillgrips, men också med hjälp av sådana måste det vara svårt att skänka tanken någon rimlighet. Hur man än ser på detta med löften är det dock klart att vi *faktiskt* ej behöver binda oss genom sådana att lyda en stat vi ogillar. Hela denna tradition med dess mer eller mindre försåtliga tankar om ”omedvetna” löften, ”löften i praktiken” osv. att lyda staten, och de motsvarande mer eller mindre utspekulerade ”ursäkterna” för löftesbrott, är bara omständligheter idé-historiskt sett, resultat av *ofullgångheter* i brytningen med idén om statlig auktoritet.

Men de viktigaste skälen *idag* för statlig auktoritet, som jag nämnde ovan, har normalt haft en annan bakgrund och saknat pretentioner på att gälla *varje* stat. De har utgått från en demokratisk ideologi. Tesen har varit, inte att varje stat förtjänar lydnad, utan att varje *demokratisk* stat gör det (åtminstone så länge dess påbud inte är *för* barbariska). ”Terrorism” skulle då kunna ses som att en självutnämnd grupp med våld obstruerar mot i demokratisk ordning fattade beslut. Nu snävas givetvis begreppet in betydligt, för ofta agerar väl vad vi i dagligt tal kallar ”terrorister” i en miljö där ingen demokratisk statlig makt existerar. Men samtidigt vinner väl tanken om att terrorism är moraliskt förkastlig eller suspekt i trovärdighet – och min tes att den *inte* är suspekt blir så mycket intressantare.

Hur är det då med demokratiska staters auktoritet?

Åter är anarkister och marxister färdiga med sitt svar. *Varje* stat, hur demokratisk den än är, är ett förtryckarinstrument, ett verktyg för *en* klass’ herravälde över en annan. Därmed måste den demokratiska argumentationen om statlig auktoritet falla. För så vitt jag kunnat se baserar sig denna på en tanke om att jag bör lyda den demokratiska staten, därför att dess beslut, i något ”högre” mening, *är mina egna*.

Helt befängd är inte, tror jag, denna något abstrusa tanke. För den som tillhör den härskande klassen kan det i vissa fall vara rationellt att ”underordna” sin egen vilja under det härskande kollektivets vilja, vilken uttrycks genom något slags demokratisk procedur. Jag kan ha en

---

⁸ Den ohörsamme pacifisten, som tar sitt straff, får ofta en aura av moralisk förfining över sig. Men glansen bleknar om man betänker att denna hållning innebär att skära breda remmar ur annans hud. Den som avstår från att politiskt fullfölja sin protest mot systemet drar ofta repression, inte bara över sig själv, utan över alla förtryckta. Tanken att det är bättre att lida orätt än att göra orätt får en helt annan innebörd, än den åsyftade, då den blir ett försvar för den egna moraliska perfektionen – köpt till priset av eget *och andras* lidande!

överordnad vilja om att den kollektiva viljan kommer till uttryck och verkställs, vilken slår ut mina egna preferenser i ett enskilt fall, då dessa har befunnits strida mot kollektivets vilja. Min ”överordnade” vilja om att kollektivets vilja ska respekteras, kan vara baserad på rent utilitaristiska skäl. För viktiga historiska uppgifter krävs ju enighet och kollektivt handlande. Men om detta gäller för dem, som har intressen i grunden ensartade med dem som staten agerar utifrån, så måste läget bli ett helt annat för den som har intressen *i grunden motsatta* statens.

Den teoretiska konstruktionen ”kollektivets vilja” blir nu inte i någon rimlig mening ett ”högre uttryck” för individens vilja, den utilitaristiska motiveringen för denne att underordna sig statens vilja bortfaller.

Mycket av dagens borgerliga demokratiska ideologi ägnas åt syftet att *dölja* detta förhållande. Staten ses som stående över klasserna, den tänks uttrycka *allas* vilja osv. Men så snart det medges, vad som står mer och mer klart för allt fler, att varje stat *har* en klasskaraktär, så faller denna argumentation för också de (borgerligt eller proletärt) mest demokratiska staters auktoritet.

Min konklusion blir således, att det moraliskt sett inte är någon skillnad mellan socialarbetarens och lustmördarens våld, om man bortser från eventuella skillnader i ett partikulärt fall mellan en vårdande insats och ett lustmord vad gäller värdet av *konsekvenserna*. Terrorismen kan alltså inte med fog fördömas moraliskt därför att den utgör ett brott mot någon berättigad auktoritet, inte ens i den mest demokratiska stat. Här har vi nog förresten förklaringen till varför politisk terrorism utgör ett så laddat fenomen, varför politisk terrorism uppkallar så häftiga känslor bland ”allmänheten”, ger upphov till så mycket skrivelser, framkallar en så hård reaktion från etablissemangen. Det är för att terrorismen utgör en så kraftig utmaning mot själva ideologin om att den som härskar, härskar med auktoritet som berättigar till anspråk på lydnad.⁹

Konklusion

Min slutsats av denna genomgång blir att den moralistiska kritiken av terrorismen är utan grund. Inte ens om alla de vid första påseendet moraliskt mest suspekta dragen hos handlingar, som i dagligt tal benämns ”terroristiska”, tas med i definitionen av terrorismbegreppet, så får terrorismen en särskild moralisk status. Hela den moralistiska argumentation etablissemangen ägnar sig åt mot terrorismen är upphängd på en rad myter. Jag tänker på myten om vissa typer av handlingar som moraliskt särställda, om särskilda typer av motiv som förkastliga, den atavistiska föreställningen om att brott och skuld berättigar till straff och den ideologiska beskrivningen av vissa stater som auktoritativa. Redan mycket *generella* invändningar har kunnat riktas mot tanken om terrorismen som moraliskt suspekt. Men därtill har också kommit en hel del mera speciella skäl. Även om vissa motiv hade kunnat sägas med visst fog *vara* suspekta, och vissa handlingar problematiska, så hade terrorismhandlingarna i dessa avseenden ej varit *specifika*. Etablissemangets kritik mot terrorismen har därför kunnat visas vara inte bara falsk utan också *dubbelmoralistisk*. Man har kritiserat terrorismen för den typ av handlingar den exemplifierar och blundat för att handlingar av *samma* typ (mord, våld mot ”oskyldiga utifrån *likartade* motiv (militära aktioner med civila offer för politiska mål) dagligen och stundligen utövas av samma etablissemang. Det är ju inte någon ny synpunkt,

---

⁹ Vissa terroristiska riktningar skulle nog vilja gå längre än till konstaterandet jag gör att deras handlingar inte kränker någon legitim statlig auktoritet; de skulle hävda att deras handlingar har ett slags stöd i en icke statlig auktoritet, de utförs som uttryck för ”folkviljan” eller liknande. Det här är tankar jag tryggt kan förbigå i mitt resonemang, de är utan relevans för de teser jag driver.

den har ofta framförts av revolutionärer av olika traditioner, då de angripits för "terrorism". I *Kommunismen och terrorn*¹⁰ biter t.ex. Trotskij ifrån sig med följande ord:

"Den revolutionära klassens terror kan 'moraliskt' förkastas endast av den som principiellt (i ord!) nekar till varje våldsgärning överhuvud, följaktligen också till alla krig och alla uppror. Men då måste man helt enkelt vara en hycklande kväkare."

När terrorism diskuterats i FN har Sovjet på ett liknande sätt, gentemot USA:s försök att skapa en särslagstiftning mot "smågruppers" våldshandlingar, hävdad ståndpunkten att ska sådana handlingar alls fördömas, så måste detsamma gälla även, och i långt högre grad, *regeringars* våldshandlingar.¹¹ Medan USA i debatten 1972, efter Münchenhändelserna, värnade om idrottsmäns och flygpassagerares liv och säkerhet och drev en ståndpunkt, som USA:s ambassadör Bush uttryckte på följande sätt:

"Vi sanktionerar inte brott mot internationell lag: vi sanktionerar inte terroristhandlingar. Vi eftersträvar och understöder en värld i vilken idrottsmän inte behöver frukta mord och flygplanspassagerare inte behöver frukta kapningar och mord. Vi eftersträvar en rättvis och varaktig fred i Mellanöstern. Vi ämnar fortsätta att arbeta enligt dessa målsättningar."

så svarade Sovjets delegat Malik, efter ett amerikanskt *veto*, mot en resolution i säkerhetsrådet i enlighet med den sovjetiska ståndpunkten:

"Den sovjetiska delegationen . . . har understrukit det otillåtliga i att med avseende på internationell lag och ansvarighet jämställa terrorismhandlingar utförda av privata grupper av personer, som inte representerar stater, utan endast sig själva, med aggressionshandlingar som organiseras, planeras och sanktioneras av regeringen i en stat . . ."

När en resolution, med mer än två tredjedels majoritet, men mot USA:s och Israels röster, slutligen antogs i generalförsamlingen den 18 december 1972, så blev det i huvudsak i enlighet med den sovjetiska ståndpunkten. När det gällde individuell terror pekar man på dess *orsaker*, när det gäller regeringars terror gör man ett kategoriskt fördömande. Om den förra typen av terror heter det:

"Avsaknaden av, eller trögheten i, framstegen mot dessa mål /"fredlig samexistens", "rättvisa internationella relationer". "frihet och mänskliga rättigheter för alla"/ har bidragit till den 'misär, otillfredsställelse, det missnöje och den förtvivlan' som, ehuru inte själva orsaker till terrorism, är psykologiska betingelser eller levnads- tillstånd, vilka ibland leder, direkt eller indirekt, till att våldshandlingar begås."

Regeringars terrorism fördöms i följande ordalag:

"Fördömes det fortsatta utövandet av undertryckande och terroristiska handlingar från koloniala, rasistiska och främmande regimers sida, där folk förvägras sin legitima rätt till självbestämmande, oberoende och andra mänskliga rättigheter och fundamentala friheter."

III. Terrorism och revolutionär socialism

Vi har nu konstaterat att terror är ett ur moralisk synpunkt neutralt medel. Frågan kvarstår då, vad som är möjligt att göra med detta medel. Mera bestämt förutsätter en moralisk värdering av terrorn att också frågan besvaras om det finns något berättigat politiskt mål som bäst realiserar med hjälp av terror. Här måste alltså till både en bedömning av olika medels effektivitet och olika måls legitimitet.

¹⁰ L. Trotskij, *Kommunismen och terrorn*, Partisanförlaget, Halmstad 1971, sid. 81 – översättningen är inte den bästa.

¹¹ Om terrorismens behandling i FN kan läsas i W.T. Mallison Jr. och S.V. Mallisons uppsats "The Concept of Public Purpose Terror in International Law" i *Journal of Palestine Studies* nr 14, vol. IV, 1975. Ur denna uppsats är citaten i detta avsnitt hämtade. Översättningen är min egen.

Mina avsikter är emellertid mer begränsade. Jag ämnar undersöka sambandet mellan bruk av terror och revolutionärt socialistisk (kommunistisk) målsättning. För den som delar min uppfattning att detta är den enda rimliga politiska målsättningen blir min utredning då en utredning av terrorns berättigande: För den som *ej* delar min uppfattning blir det följande en utredning av en rent empirisk fråga utan direkt moralisk relevans.

Frågan om terrorn och den ”individuella aktionen” var ju en av skiljepunkterna mellan anarkism och socialdemokrati och det kunde tyckas att frågan skulle fått en grundlig penetration i den politiska debatten. Men härför har den uppenbarligen varit alltför laddad. Revolutionära socialister eller socialdemokrater från den tid då den revolutionära vänstern inte avskilt sig från socialdemokratin, avfärdade i allmänhet terrorismen eller ”individuell aktion” på ett mycket lättvindigt och ideologiskt sätt. Man markerade ett avståndstagande, som en politisk handling, snarare än diskuterade sakfrågorna. Efter att man avvisat det etablerade samhällets moraliska kritik mot terrorismen kände man ett kraftigt behov av att distansera sig mycket tydligt från vad som uppfattades som ”äventyrligheter”. Ett typiskt exempel är följande kommentar från Axel Danielsson efter svenska socialdemokratins fjärde partikongress, där den anarkistiska grenen av socialdemokratin, med Hinke Bergegren i spetsen, huggits av och Danielsson varit den som hållit i yxan (själva kongressresolutionen är ännu magrare):¹²

”Frågan om våldet i arbetarrörelsens tjänst var även på tal på kongressen. Å ena sidan yrkades det på att man genast skall diskutera vad slags våld som skulle tillgripas, på den andra stod man däremot kvar på socialdemokratins gamla ståndpunkt att det nog är möjligt, ja sannolikt, att revolutionen kommer att våldsamt bryta sig väg, men att på-förhand-diskussioner om dess detaljer är alldeles lönlösa. Här fick vi då anarkisterna fram, så att de ur denna synpunkt ej längre är farliga, utan narrar. Ett så barnsligt naivt uppträdande som Hinke Bergegrens förslag att kongressen skulle godkänna dolken som vapen bör bemötas med löjet och satirens vapen, inte på allvar. Kongressen gav mig också rätt när jag anmärkte att lika gärna som att besluta att sticka kapitalisterna i magen med dolkar, lika gärna kan vi besluta att genast göra revolution, beväpnade med åsnakindbågar.”

Inte heller den anarkistiska litteraturen bjuder på några intressanta bidrag till debatten, mig veterligt. Det förefaller som om man där ofta nog haft en alltför romantisk syn på den politiska kampen; man har inte varit beredd att artikulera en klar taktik. Många anarkister har också för övrigt mer eller mindre bestämt tagit *avstånd* från individuell aktion – jfr. citatet från Bakunin ovan! Därmed har gränsen mellan anarkistisk aktivism och revolutionär socialism raskt ritats upp med några grova penndrag – men vid närmare betraktande utan riktig skärpa.

Diskussionen om terrorn tycktes ett tag ha förlorat i aktualitet. Under mellankrigstiden var terrorism främst förbehållet reaktionära grupper. Men motståndskampen mot fascismen under andra världskriget aktualiserade frågeställningarna. Det algeriska frihetskriget fördes med metoder som ställde frågan om terrorn på sin spets. Och i sen tid har särskilt den palestinska nationella befrielseörelsen tvingat fram en diskussion om terrorismen. Framför allt är det den uttalat marxist-leninistiska organisationen PFLP som dragit bränsle till den eldfängda debatten. Den antifascistiska kampen i Portugal (ARA hette där en grupp som utförde sabotagehandlingar mot NATO-installationer m.m. under Salazarfascismen) och i Spanien (särskilt ETA:s aktioner i Baskien) samt IRA:s kamp mot brittisk imperialism har haft betydelse för denna debatt. Någonstans i utkanten av diskussionen finns också debatten inom den revolutionära rörelsen om taktiken för den revolutionära kampen i Latinamerika, särskilt debatten om den s.k. ”focismen” och om stadsgerillans roll.¹³

¹² Axel Danielsson om den svenska revolutionen, red. P.O. Zennström, Arbetarkultur, Stockholm 1972 sid. 149.

¹³ Tre aktuella dokument om den revolutionära taktiken, med utgångspunkt från nederlaget i Chile, är de på svenska utgivna *Vad är MIR?*, dokument utarbetat av MIR:s underjordiska centralkommitté, december –73,

Alla dessa samtida erfarenheter har framkallat ett behov av skarpare distinktioner och en mindre fördomsfull diskussion om revolutionära kampmetoder.

Min tes blir, som nämndes inledningsvis, också på denna punkt i överensstämmelse med ett slags marxist-leninistisk ortodoxi; jag menar att *det finns* ett terrorismbegrepp som inte är särskilt speciellt och sökt, givet vilket det med fog kan antas att terroristiska handlingar aldrig befrämjade en revolutionär utveckling. Men innan det är möjligt att nå fram till denna slutsats är det nödvändigt att på nytt betrakta olika aspekter på de olika handlingar, som brukar benämnas "terroristiska". Och nu är det *andra* aspekter, än de som var aktuella vid den moraliska diskussionen, som blir aktuella.

Det är i två olika avseenden jag tror det är rimligt att skilja mellan olika typer av handlingar, som benämnts "terroristiska", dels vad gäller karaktären av handling (och här kommer typen av agent att få ingå i *karaktäristiken av handlingen*), dels vad gäller *omedelbara avsikter* med handlingen. Omedelbara avsikter tänker jag mig skilt från långsiktiga politiska mål, vilka jag tänker mig i samtliga diskuterade fall vara desamma, nämligen revolutionärt socialistiska:

När det gäller karaktären hos själva handlingen tror jag det är fruktbart att skilja mellan *urskillningslösa militära operationer direkt riktade mot civilbefolkningen* (oavsett av vilka de utförs), *militära handlingar av en liten isolerad grupp utan massförankring eller bredare stöd för den aktion som utförs och militära aktioner av en liten grupp utan organisatoriska band till någon massrörelse*.

När det gäller de omedelbara avsikterna tror jag det är fruktbart att skilja mellan en önskan att *demoralisera och splittra motståndaren, höja den egna sidans stridsmoral, öka medvetenheten bland dem man räknar som sina allierade* (åtminstone på sikt), *skapa masseffekt i form av politisk mobilisering, massbeväpning, förberedelse inför ett folkkrig osv, försvaga motståndaren taktiskt politiskt, hindra uppgörelser som skulle gynna honom osv. och att försvaga motståndaren militärt*.

En prövning av terrorismens effektivitet för socialistiska syften bör nu, menar jag, besvara frågorna om någon av de typer av handlingar det här är fråga om kan få de omedelbara effekter, som avses med dem, men också i så fall, om några andra, för socialismen *negativa* effekter likväl kommer att överväga dessa positiva effekter.¹⁴

Aktioner mot civilbefolkning

Godtyckligt och urskilningslöst dödande, som skapar panik och sprider skräck, är kanske det man först associerar till, när man hör ordet "terror". Det var också en innebörd som diskuterades i samband med granskningen av de moralistiska skälen mot terrorismen. Är sådana metoder effektiva för skapandet av socialism?

Jag tror det är uppenbart, hur obehagligt det än kan förefalla, att frågan i denna allmänna form, måste besvaras jakande. Knappast *något* övergångssamhälle, hur oblodigt revolutionen än *börjat* bryta sin väg, har varit fritt från terror i denna betydelse. Det gäller såväl för borger-

---

Latinamerika vänd nederlaget till seger, Rött forum 11 och *Chiles folk ska inte krossas*, Stockholm 1974. I de olika dokumenten presenteras MIR:s, trotskisternas och det chilenska kommunistpartiets respektive synsätt. Skrifterna kan rekvireras från Chilekommittén.

¹⁴ När jag talar om "socialismen" som ett mål är jag givetvis medveten om att under samma term i olika traditioner döljs olika samhällskonceptioner. Men jag har inte blivit klar över hur inställningen till socialismen får betydelse för valet av kampmedel i det här diskuterade avseendet. Jag tycker att det vore rimligt att den som har en mer "byråkratisk" syn på socialismen lättare än andra skulle hemfalla åt terrorism. Men i praktiken är det, tror jag, omöjligt att belägga något sådant samband. Det skulle intressera mig mycket om någon kunde skissera en argumentation för eller emot terrorismen, som tog sin utgångspunkt i en viss bestämd uppfattning av socialismen – kanske närmar sig Bakunin ett sådant resonemang när han talar för kollektivets betydelse och mot individuell aktion om man vill nå en social revolution?

liga som för socialistiska revolutioner. Den franska revolutionen hade sitt "skräckvälde", den ryska revolutionen sin tjeka och t.o.m. pariskommunen tog gisslan som svar på den vita terrorn. I *denna* mening finns det en röd terror.

Men detta har inte heller bestritts, tror jag, av några revolutionära marxister. I denna mening *förutsätter* den socialistiska revolutionen inslag av röd terror, så länge motståndet är 'hårdnackat och internationellt välorganiserat från bourgeoisins sida. I sådana lägen demoraliserar röd terror klassfienden – och inget annat medel kan ha samma effekt. Samtidigt är det klart att det knappast finns något, som utgör ett större hot *på sikt*, mot en socialistisk revolution, än de demoraliserande effekterna samma röda terror får på dem som utövar den. Särskilt allvarligt är det givetvis om någon del av den vänsterrörelse som bär upp revolutionen på någon punkt vänder sig mot den så att denna rörelse provocerar fram terroristiska aktioner – eller de ledande rörelserna i ren sekterism framkallar samma situation. I en sådan process kommer ju terrorn att i hög utsträckning riktas, inte bara mot erkända och välkända fascister och reaktionärer, utan i värsta fall också mot den utstötta vänsterrörelsens massbas.

Men den debatt, som förts mellan anarkister och socialdemokrater, mellan moderna terrorister och kommunister, har inte gällt denna typ av institutionaliserad röd terror i ett övergångssamhälle, utan frågor om mer "individuella" varianter. Frågan har gällt om individuell terrorism kan vara röd, om den kan befrämja en socialistisk utveckling.

Civila mål, individuella aktioner

Kan då individuella aktioner, som slår hårt och urskillningslöst mot en civilbefolkning endast indirekt förbunden med klassfienden, fungera progressivt? Det *individuella* hos aktionen kan nu tänkas ligga *antingen* i själva organiseringen (inga formella band med någon massorganisation eller armé) eller i en kombination av organisering *och* brist på utbrett masstöd. Frågan är om sådana individuella terroraktioner kan demoralisera motståndaren, höja den egna sidans eller klassens stridsmoral, höja medvetenheten inom den egna klassen, få en mobiliserande effekt eller leda till politiska-taktiska vinster.

Det förekommer mig att flera av dessa frågor för sina svar är beroende av varandra. Kan inte terrorn av detta slag demoralisera klassfienden, kan den knappast få någon mobiliserande effekt för den egna klassen. Då kan den knappast höja den egna stridsmoralen. Att terror *av detta slag*, inriktad som den är på att skapa urskillningslös skada, inte kan ha några som helst pedagogiska och medvetandehöjande effekter, tycks mig självklart. Sådana aktioner blottlägger inga viktiga politiska sammanhang.

Kan då terror av detta slag demoralisera klassfienden?

Frågan är ju ställd på ett mycket generellt sätt varför man får vara försiktig med att besvara den nekande. Det är nog att det fins något fall då dessa effekter uppkommer för att man i så fall ska ha tagit miste.

Det fall, som nog ligger närmast till för ett positivt utfall av denna typ av terrorism, är då klasskonflikter "smälter" med nationella konflikter. Vi har här exempel som Palestina i dag, Algeriet under befrielsekriget, kanske Sydafrika i morgon. I samtliga av dessa fall har vi att göra med ett slags "settlerkolonialism", med en ockuperande imperialism som till sig har knutit koloniserare av samma nationalitet och byggt upp en struktur i ekonomiskt och socialt avseende som innefattar en betydande *arbetararistokrati*. Jag tror det är svårt att på goda grunder bestrida, att FLN:s "terrorism", som slog blint i vissa lägen mot den franska settlerkolonin i Algeriet, *hade* en demoraliserande inverkan på den franska imperialismen. Många fransmän lämnade Algeriet, den franska arméns auktoritet råkade i tvivelsmål då den inte förmodade "skydda" koloniserarna osv. Kapitalflykt blev följden. I Palestina är mönstret mycket mindre klart. Men just det förhållandet, att den israeliska ordningsmakten och militären *ej* för-

mår skydda de egna medborgarna, utan t.o.m. tvingas slå blint emot *dem* om de t.ex. skulle råka bli tagna som gisslan av den palestinska gerillan, har väl vissa utsikter att producera den avsedda effekten i form av kapitalflykt från Israel och därmed en ekonomisk och nationell kris. Den israeliska taktiken om ”inga eftergifter” torde på sikt bädda för en intern ”förtroendekris” och den *hotar* säkert klassalliansens svagaste länk; de ”orientaliska” israeliska judarnas solidaritet kan på sikt komma att svikta. Styrkan i den här formen av terror, vad som gör det plausibelt att den kan lyckas, är givetvis just det förhållandet att i länder som Israel, Sydafrika och Algeriet, det finns viktiga och ”tunga” delar av bourgeoisin, som ser det som en realistisk utväg att fly landet med sitt kapital.

Men om denna typ av terror *kan* få positiva effekter i mycket speciella samhällstyper, så är den med all säkerhet ineffektiv vid klasskonfrontationer *utan* en nationell dimension

En viktig och avgörande uppgift för den revolutionära kampen i ett land som Sverige, är ju att ideologiskt avskilja arbetarklassen från bourgeoisins inflytande och bryta reformismens hegemoni. Härvid ger den nationella frågeställningen ingen hjälp alls – tvärtom fungerar ju varje nationell paroll i ett land av Sveriges typ förstärkande på klassarbetsideologin. Därför blir de *pedagogiska* aspekterna på de politiska aktionerna av utomordentlig betydelse. Att i ett ännu långt ifrån revolutionärt läge söka genom våldshandlingar splittra bourgeoisin eller genom militära aktioner försvaga dess våldsapparat, är dömt att misslyckas. Det får motsatt effekt. Osäkerhet om de verkliga sociala sambanden tilltar, en reformistisk längtan tillbaka till mer lugna och ordnade förhållanden breder ut sig, bourgeoisin sammansvetsas av den utmaning som riktas mot den samtidigt som den stärks av insikten att utmaningen inte kommer att följas av något verkligt hot mot dess ställning. En ökad repression från det etablerade samhällets sida kan nu också lättare motiveras. Hur har t.ex. inte kampen i Sverige mot terroristlagen och försvaret mot politiska förföljelser av vänstern i Västeuropa i allmänhet försvårats genom RAF:s aktioner!

Men även om terror av det beskrivna slaget, som tagande av civil gisslan, bombdåd mot restauranger, gator och resebyråer etc., i vissa typer av samhällen (där dessa typer av handlingar främst förekommit) *har* vissa positiva effekter, är inte därmed frågan om deras berättigande ens i dessa samhällen avgjord. Frågan kvarstår om det inte samtidigt finns så avgörande *negativa* effekter av dessa aktioner att de *övertägar* de positiva effekterna av dem.

PFLP:s kritiker inom DPFLP har pekat på några sådana negativa effekter, som just avsaknaden av *pedagogiska* positiva följor – aktioner mot israeliska ”civila” mål underblåser väl snarast *nationalistiska* palestinska stämningar och fördunklar den klassmässiga aspekten på konflikten. Det är också lätt att göra sig föreställningar om vilka svårigheter dessa aktioner, som utförs *nu* måste skapa *på sikt* för uppbygget av ett fritt, oberoende, sekulariserat och socialistiskt Palestina med lika rättigheter för *alla* nationaliteter (också den israeliskt-judiska). Mig syns det, som om dessa argument skulle tala *mot* denna typ av terrorism mer övertygande än argumenten *för* den. Varje strategi, som ställer de palestinska massorna som passiva åskådare till hjältemodiga dåd av små grupper av fedayeen, och som låter samma massor iakttä ett skeende utan politiska-pedagogiska inslag eller rent av negativt pedagogiska inslag (nationalismen underblåses), måste i längden vara politiskt verkningslösa eller direkt skadliga för de syften de är tänkta att tjäna. Dessa aktioner underlättar också för Israel att motivera *sin* terror. De är i själva verket det främsta hindret för en kampanj på internationell nivå för att isolera Israel och fördöma Israels folkmord. Därmed försvagas försvaret mot den terror Israel utövar särskilt i södra Libanon i dag, den terror som med all säkerhet måste skapa svårigheter i den ur politisk synpunkt nödvändiga uppgiften att förena de palestinska massornas kamp med de libanesiska fattigböndernas och arbetarnas kamp. Ur de senares perspektiv måste situationen framstå som sådan att palestinierna provocerar fram eller åtminstone drar över dem en terror mot vilken palestinierna inte kan erbjuda ett effektivt militärt skydd.

Det har framförts ännu ett skäl för terror av den här diskuterade typen, riktad mot civilbefolkningen. Framför allt har detta skäl framförts av småborgerliga terroristiska utbrytargrupper ur Al Fatah och PFLP, men också från PFLP självt. Så vitt jag förstår är det ett argument *helt* utan vikt. Jag tänker här på argumentet att aktioner av den här typen på ett betydande, om inte avgörande sätt, skulle kunna inverka på det stormaktspolitiska spelet. Dessa aktioner skulle bidra till att hindra likvidatoriska lösningar, som offerar den palestinska befrielsekampen för något slags nykolonial lösning i form av ett "Minipalestina" under imperialistisk kontroll. Efter vad jag kan förstå övervärderar detta argument enskilda terroristaktioners betydelse på ett nästan löjeväckande sätt. Vad man fallit för är frestelsen att förväxla borgerliga massmediers syn på terrorismen med en nykter politisk bedömning av den. Det förefaller mig ställt utom allt tvivel att det stormaktspolitiska spelet förs inom ramar, som är dragna mycket snävare än så, och som bestäms av helt andra, ekonomiska och maktpolitiska, realiteter. Fortsätter t.ex. den nuvarande högervridningen inom Egypten och Syrien, sker en avnationalisering av industrin i Egypten och en öppning mot amerikanskt och reaktionärt oljekapital, så finns det inget annat medel mot detta än en mäktig revolutionär massrörelse där såväl palestinier som övriga arabiska arbetare och fattigbönder i området deltar. Ingenting annat kan hindra en isolering av den palestinska befrielsekampen,

Min konklusion på detta avsnitt blir att individuell terror, som riktar sig direkt mot civilbefolkningen, även om den har ett betydande passivt stöd, endast i speciella samhällen där nationella och klassmässiga motsättningar smälter samman, har positiva effekter, men att också dessa positiva effekter *uppvägs* av andra, negativa effekter. Allt bedömt med avseende på möjligheterna till en socialistisk omvandling.

En historisk ironi är att DPFLP, som stått för vad som tycks som en riktig kritik av PFLP:s taktik, förefaller ha övergått till PFLP:s ståndpunkt – av deras praktik att döma (jag tänker på t.ex. aktionen mot skolan i Maaloth). Att DPFLP uppvisat denna typ av vacklan torde dock knappast förvåna någon, som iakttagit organisationens svårigheter att ta en klar ställning i frågan om "Minipalestina". Å andra sidan har det från PFLP:s sida förekommit vissa antydningar till en omprövning av synen på den individuella terrorismen. Dessa har dock hittills saknat en *principiell* karaktär – man har talat om ett man gjort eftergifter mot opinionen bland vänstern i Västeuropa och liknande.

Individuella aktioner, allmänt

Termen "terrorism" tillämpas också ofta på individuella aktioner med politisk syftning av typ sabotage och militära operationer mot mera renodlat "militära mål", där inget syfte finns att sprida skräck och förvirring. Frågan är nu om sådana aktioner kan få för de revolutionära socialistiska målen positiva effekter. Kan sådana aktioner demoralisera klassfienden, höja den egna stridsmoralen, höja den egna klassens medvetande, få en massmobiliserande verkan eller ge politiskt-taktiska vinster?

Här är det, tror jag, klokt att skilja mellan de två slags "individualitet" jag talade om ovan, hos aktioner av terrorism-typ. Dessa kan vara utförda av en liten grupp, utan organisatoriska band till någon reguljär armé eller någon etablerad politisk massrörelse, legal eller illegal, eller de kan vara utförda av en grupp, som utöver att den opererar isolerat i den tidigare nämnda betydelsen, också är utan folklig förankring eller stöd (inte ens *passivt* finns ett stöd för dess aktioner bland de massor den vill vinna för revolutionen).

Den senare varianten kan, tror jag, utan vidare avföras från diskussionen. Här har vi exempel som RAF i Västtyskland och Röda armén i Japan. De aktioner dessa grupper utför hotar inte på något sätt den kapitalistiska samhällsordningen, aktionerna är och kan endast vara sporadiska. Stridsmoralen inom den västtyska arbetarklassen påverkas inte nämnvärt av RAF:s aktioner, åtminstone inte i positiv riktning. Man sätter inte alls dessa aktioner i samband med

den egna sociala situationen. Snarast stöds reformistiska myter genom att en längtan till en mildare form av klassdiktatur skapas, ett samhälle där det inte bråkas så mycket. Någon medvetenhet bidrar aktionerna inte heller till att skapa. Vad som förefaller vara grundläggande i RAF:s strategi – att de fascistiska dragen i den västtyska statsapparaten ska demonstreras och tydliggöras – är givetvis rent nonsens. För det första *är* inte Västtyskland fascistiskt och uppfattas bl.a. *därför* inte som fascistiskt av arbetarklassen i Västtyskland, som i stället stärks i sitt politiska förtroende för SPD. För det andra så bidrar RAF snarare till att skänka ett slags ”legitimitet” åt en alltmer fascistoid sÄrlagstiftning i Västtyskland. Man försvÄr den progressiva kampen mot fascistiseringstendenser i Västtyska samhället. Att någon massmobilerande effekt dÄrmed ej fÄljer av RAF:s aktioner ger sig sjÄlvt. Debatten om *denna* typ av terrorism, dÄr en liten grupp sÄker ”gÅ fÄre” och utfÄra ”exemplariska aktioner” och dÄr man ligger lÅngt ”fÄre” de breda massorna, inte bara organisatoriskt, utan ocksÅ ideologiskt, borde kunna anses som avslutad. *HÄr* borde det rÄcka att hÄnvisa till den stÅndpunkt, som Lenin i *Vad bÄr gÄras?*¹⁵ uttryckte pÅ fÄljande sÄtt:

”Svoboda /organ fÄr en terroristisk riktning/ propagerar terrorn som ett medel att ‘stimulera’ arbetarrÄrelsen, att ge den ‘en kraftig stöt framåt’. Det Är svårt att tÄnka sig ett argument, som mer pÅtagligt skulle vederlÄgga sig sjÄlvt. Man mÅste frÅga sig: finns det dÅ Ännu sÅ fÅ missfÄrhÅllanden i det ryska livet, att man behÖver uppfinna speciella ‘stimulerande’ medel? Och Å andra sidan, Är det inte klart att den som inte stimuleras och inte kan stimuleras ens av det godtycke som rÅder i Ryssland, ocksÅ kommer att stÅ med hÄnderna i kors och se pÅ tvekampen mellan regeringen och en handfull terrorister? Saken Är ju just den, att arbetarmassorna i hÖg grad stimuleras av skÄndligheterna i det ryska livet, men att vi inte fÄrstÅr att samla, om man sÅ fÄr sÄga, och koncentrera alla de droppar och strÅlar av folkets harm, som fÄrhÅllandena i det ryska livet framkallar i mycket stÖrre omfattning Än vi fÄrestÄller oss och tror, men som just mÅste fÄrenas till *en enda* vÄldig ström.”

Vad de olika terroristiska riktningarna alla tvingas falla tillbaka pÅ, i den mÅn de alls sÄker argumentera fÄr sin taktik, Är nÅgon variant pÅ idÄn om att fÄrhÅllandena fÄr massorna mÅste drastiskt *fÄrsÄmras*, fÄr att en revolutionÄr energi ska utlÖsas. SjÄlv vill man bidra till att skapa den kaotiska situation dÄr detta sker. Redan Netschajew – eller vem som nu fÄrfattat *En revolutionÄrs katekes* – sammanfattar sin idÄ om hur individuell aktion ska ÖvergÅ i revolution, efter en upprÄkning med nÄstan fascistisk anstrykning av revolutionÄrens *dygder* och en minutiÖst noggrann beskrivning av den konspiration revolutionÄren mÅste hÄnge sig Åt dÄr varje samhÄllsgrupp utsÄtts fÄr en egen sorts behandling, pÅ fÄljande sÄtt:¹⁶

”§ 22 . . . I Övertygelsen om att befrielse (fÄr de trÖgarbetade massorna) och ernÄende av lyckan, endast Är mÖjliga genom en allt fÄrstÖrande folksrevolution, kommer det (hemliga) sÄllskapet av all kraft och med alla medel att bidra till utvecklandet och utbredandet av de plÅgor och obehag, vilka slutligen bryter folkets tÅlamod och som mÅste framtvinga ett allmÄnt uppror.”

Men knappast nÅgon empirisk hypotes Är mer grundligt vederlagd av historien Än den om att massornas ”tÅlamod” skulle brytas av ökad repression.

NÅgra avsikter att vinna politiska-taktiska fÄrdelar, genom att inverka pÅ den ”etablerade” politiska beslutsprocessen, har inte brukat anfÄras till stöd fÄr lÄmpligheten av *denna* typ av strategi. Det vore ju ocksÅ ganska fantastiskt om denna politiska process skulle lÅta sig pÅverkas av aktioner, som inte bara saknar organisatoriska fÄrbindelser till nÅgon politisk kraft av betydelse, utan ocksÅ *stöd* frÅn en sÅdan.

Mer intressanta Är de terroristiska smÅgrupper, som opererar med ett betydande folkligt stöd, mot klassfiendens militÄra och ekonomiska befÄstningar, men likvÄl utan organisatoriska fÄrbindelser med nÅgon massrÖrelse. Intressanta exempel stÅr hÄr att finna, igen, i de pale-

¹⁵ V.I. Lenin, *Valda skrifter*, Moskva 1956, Band I, del I, sid. 235.

¹⁶ M. Prawdin, *Netschajew – von Moskau verschwiegen*, Frankfurt am Main, 1961, sid. 78.

stinska befrielseörelserna, i ARA i det fascistiska Portugal, i motståndsrörelser mot fascismen under andra världskriget, i ETA:s aktioner i Spanien idag, i olika stadsgerillagrupperns aktivitet i Latinamerika. Här kan gränsen mot ”reguljärt” revolutionärt befrielsekrig vara svår att dra skarpt. Ska t.ex. ERP i Argentina, ELN i Bolivia och MLN/Tupamaros i Uruguay ses som befrielsearméer eller som ”terroristgrupper” i denna mening? Gränsen är här flytande.

Vissa aktioner av den här omtalade typen framstår som de kanske troligaste kandidaterna till politiskt berättigad terrorism. Jag tänker då på ARA:s attentat i början av 70-talet mot olika NATO-anläggningar i Portugal, ETA:s sprängtekniskt exemplariska attentat mot Carrero Blanco, PFLP:s aktion mot oljetankfartyget Coral Sea vid inloppet till Röda Havet 1971 för att bara nämna några exempel.

När det gäller de pedagogiska möjligheterna av terrorism är kanske det sistnämnda exemplet det bästa. Sprängningen av Coral Sea har motiverats från PFLP med ’ att man ’ därmed ville avslöja hur den arabiska reaktionen, imperialismen och sionismen konspirerade mot den palestinska befrielsekampen. Båten gick med olja från Iran och Saudiarabien till Eilat. Oljan skulle sedan transporteras vidare med amerikanska fartyg.

I pjäsen *Renegaterna*,¹⁷ som handlar om terrorism, motiveras sprängningen av en oljedepå i Sverige utifrån pedagogiska synpunkter; därmed ska imperialismen avslöjas. På ett kraftfullt sätt ska de verkligt skyldiga till missförhållandena i ”tredje världen” pekas ut.

När ARA i Portugal attackerade NATO-anläggningar fanns en liknande ”tredje-världen”-aspekt på aktionerna. De verkligt skyldiga till att portugisiska arbetare tvingades slåss mot klassbröder i kolonierna skulle pekas ut.

Fungerar då denna typ av pedagogik? Jag menar att det är helt ställt utom all tvivel att så är fallet. Det brukar visserligen sägas att aktioner som på detta sätt är mer avancerade än dem folkets breda massor är beredda att aktivera sig i, förskjuter intresset i diskussionen från verkliga problem till en diskussion om formerna för en i och för sig berättigad protest. Men det talet är helt utan grund. För *alternativet* till en diskussion om formerna för protesten är i nästan alla fall ingen diskussion alls. Och en diskussion, om den än börjar kring formerna för en protest, kan endast slutföras om dessa former konfronteras med innehållet. Så sker givetvis också alltid, särskilt om det – som i de här diskuterade fallen – rör sig om aktioner med ett betydande (passivt) stöd. Därmed kan i de mest lyckade fallen en imperialistisk konspiration *avslöjas* (Coral Sea). I andra fall kan ett ”abstrakt” och ”distanserat” dödande genom kolonialkrig *tydliggöras*. Kolonialkrigets realiteter ”flyttas hem” till Portugal (ARA) eller en delaktighet i imperialistiska folkmord blir en konkret realitet här hemma (*Renegaterna*).

Hur är det då med de andra möjliga positiva effekterna av terrorism?

De rent militära effekterna av denna typ av terrorism är säkert undantagslöst mycket obetydliga. Det ligger i sakens natur att en militär aktion utan bredare stöd *i handling*, är lätt att parera för en intakt och fungerande statlig krigsapparat. Men det är inte heller militära fördelar med denna strategi, som brukar åberopas.

När det gäller att väcka mod hos förtryckta massor, på vilkas ”vägnar” terroristen agerar, förefaller möjligheterna bättre. När det gäller de olika palestinska terroristaktionerna är det omvittnat vilka häftiga omedelbara konsekvenser dessa får för de palestinska massor, som passivt sympatiserar med aktionerna. Kollektiva känsloutbrott, demonstrationer och massmöten, brukar bli följden. Det måste vara svårt att med någon rimlighet bestrida att därvid

¹⁷ G. Andrén och T. Tännsjö, *Renegaterna, pjäs i tre akter om terrorism*, fil.inst. Stockholm, 1973. Kan beställas från filosofiska institutionen.

modet faktiskt stärks och tristessen och hopplösheten i den eviga läbertillvaron åtminstone för en stund bryts.

Den springande punkten är dock frågan om massmobiliseringseffekten av terror infinner sig. Känner sig de förtryckta lite modigare, ger de sitt tysta medgivande till slag mot de egna förtryckarna, blir de något lite klarare över förtryckets mekanismer, *men ändå avstår från att dras med i kampen mot förtrycket*, så är i grunden inte mycket vunnet. Och just på den punkten har terrorismens effektivitet ofta bestritts. Det har hävdats att terrorismen ställer massorna som passiva åskådare och det har hävdats att terrorismen, också i denna variant, *kommer i motsättning* till det mera tålmodiga, organisatoriska arbetet. Terrorn kräver en så sträng illegalitet att det dagliga arbetet på industrier och i bostadskvarteren måste ges upp av den organisation som slår in på denna väg av "för tidiga" militära operationer. Då DPFLP i uppsatsen "Terrorism och revolutionärt våld" (stencil) kritiserat PFLP, särskilt för denna organisations "externa operationer", har det varit utifrån denna utgångspunkt. Man har hänvisat till Vietnam och skrivit:

"Vietnams exempel är mycket klart. Den revolutionära rörelsen kunde där mycket lätt ha saboterat USA:s intressen utanför Vietnams gränser. Den tillbakavisade denna handlingslinje från början, av skäl som på ett grundläggande sätt var rotade i den vietnamesiska rörelsen. Vietnameserna vägrade att följa denna strategi, som leder in på en svår väg och som skulle ha utmynnat i ett förhålligande av individuella bedrifter i stället för i direkt massdeltagande. . . . I Vietnam utvecklades gerillakriget till ett folkkrig, i full utsträckning, inte genom individuell heroism – 'yttre eller inre' – utan genom att striden utvecklades bland massorna, genom att massorna engagerades i den öppnade aktiviteten, genom att folkets politiska medvetenhet ökade och genom att folket organiserades."

Lenin har i uppsatsen "Varmed skall man börja?" gjort en mer nyanserad bedömning av terrorn, än i den tidigare citerade "Vad bör göras?". Den senare skriften brukar bl.a. av DPFLP användas i polemiken med PFLP. Försvare av de senare i Förbundet Kommunist i Sverige, som publicerat en liten skrift till PFLP:s försvar med namnet "PFLP och terrorn", Lund 1973, har sökt andra den förra Leninskriften till stöd för PFLP:s ståndpunkt. Men också i detta sammanhang tycks det mig att Lenins konklusion om effektiviteten av individuell terror skulle vara negativ. Den typ av terror han tar ställning *för* är uppenbarligen av typen aktioner i samband med ett revolutionärt regelrätt krig, ett befrielsekrig eller ett inbördeskrig. Det som åsyftas är inte vad som *här* benämnts "terror". Lenin uttrycker sin ståndpunkt på följande sätt:¹⁸

"Principiellt har vi aldrig tagit och kan inte ta avstånd från terrorn. Den är en av de krigsoperationer, som kan vara fullt lämplig och t.o.m. nödvändig i ett bestämt ögonblick av drabbning, under ett bestämt tillstånd bland trupperna och under bestämda förhållanden. Men det väsentliga i saken är just det, att terrorn för närvarande inte alls framföres som en av den kämpande arméns operationer, vilken är intimt förknippad och står i överensstämmelse med hela kampsystemet, utan som ett självständigt medel till enskilt angrepp, vilket är oberoende av varje armé. Ja, så länge det fattas en central revolutionär organisation och de lokala organisationerna är svaga, kan terrorn inte heller vara något annat. Just därför förklarar vi bestämt att ett sådant kampmedel under de givna förhållandena är otidsenligt och inte ändamålsenligt, att det drar bort de mest aktiva kämparna från deras verkliga, i hela rörelsens intresse viktigaste uppgift, att det inte organiserar revolutionens utan regeringens krafter. Tänk på de senaste händelserna: vi ser hur de breda massorna av städernas arbetare och 'allmänheten' i städerna brinner av kamplust, men det visar sig att revolutionärerna inte har någon stab av ledare och organisatörer. Föreligger inte under sådana förhållanden en fara för att de mest energiska revolutionärernas hemfallande åt terrorn skall försvaga de stridskrafter, vilka är de enda som vi allvarligt kan hoppas på? Hotar inte detta att bryta förbindelsen mellan de revolutionära organisationerna och de splittrade massorna av missnöjda och protesterande, som är redo till kamp men svaga just på grund av sin splittring? Men just i denna förbindelse ligger den

¹⁸ *Vad bör göras?* i Proletärkulturs utgåva, Uddevalla, 1971. ss. 45-46.

enda borgen för vår framgång. Tanken på att fränkänna de enskilda hjältemodiga handlingarna varje betydelse ligger oss fjärran, men det är vår plikt att med all energi varna mot att låta sig hänföras av terrorn, att förklara den vara det viktigaste och avgörande kampmedlet, vilket nu för tiden många är böjda att göra. Terrorn kan aldrig bli en daglig krigsoperation: i bästa fall ägnar den sig bara till att vara en av metoderna för det avgörande stormangreppet.”

Inte utan tvekan vill jag ansluta mig till denna negativa bedömning av den individuella terrorns revolutionära möjligheter. Vad jag bestrider är inte möjligheten av att (röd) institutionaliserad terror kan vara effektiv, i ett övergångssamhälle eller, med Lenins ord ”en av metoderna för det avgörande stormangreppet”. Jag har tidigare medgett att terror av *detta* slag *kan* vara effektiv för revolutionärt socialistiska syften. Vad jag tvivlar om är inte att individuell terror utan massivt om än passivt stöd eller individuell terror som slår blint, utan pedagogiska eller militära avsikter, mot civilbefolkningen är ineffektiv för socialistiska syften. Jag har tidigare kategoriskt avvisat tanken om det fruktbara i sådana handlingar. Den fråga jag *med tvekan* besvarar är om den lilla gruppens pedagogiskt välgenomtänkta aktioner med starkt stöd från massorna – fastän utan organisatoriska band till någon massrörelse – kan vara effektiva. Jag medger att sådana aktioner, där en liten grupp föregriper massornas organisatoriska beredskap, kan ha positiva pedagogiska effekter – så var fallet med Coral Sea. Jag medger att det att spränga Carrero Blanco i luften kunde väcka mod och beundran hos förtryckta spanska massor. Men samtidigt måste jag instämma i att de negativa effekterna av denna typ av handlingar sannolikt alltid uppväger de positiva. Och den viktigaste negativa faktorn är att de, som skulle kunnat stå i främsta rummet i massmobiliseringen på arbetsplatser och bostadsområden, genom denna typ av handlingar rycks därifrån. En organisation som tillgriper denna typ av ”för tidiga” militära kampmedel isoleras från dem den vänder sig till i agitationen och propagandan. Kadrerna tvingas in i djupast illegalitet och måste uppge arbetet i massorganisationerna. Tendensen till isolering *förstärks* av en mycket speciell rekrytering – det blir omöjligt att skydda organisationen från äventyrare, personer som enrollerar sig, Inte ideologisk övertygelse, utan p.g.a. fascination inför den rent militära kampen. Aktionerna man utför kommer därvid att totalt sakna ”dynamik”. Organisationen hemfaller åt ett slags politisk ”machismo”.

Det tycks mig slutligen *uppenbart*, att varje argument om politiskt-taktiska vinster av den typ av aktioner som här diskuteras, genom inverkan på den ”etablerade” politiska processen, är grundlösa. Några sådana effekter kommer inte att inställa sig. Och skälen härför är desamma, som anfördes mot tanken att ”terror” i betydelsen små gruppers urskilningslösa våld mot civila mål, skulle ha sådana effekter. Spelrummet för denna typ av politiska beslut är snävt avgränsat av maktpolitiska realiteter. Det rubbas inte av aldrig så beslutsamma insatser av en liten isolerad grupp.

IV. Slutsats

Min slutsats vad gäller den moraliska argumentationen mot terrorn är att den saknar grund. Ingen rimlig innebörd av termen är sådan att terror i sig skulle vara moraliskt suspekt – moraliskt absolut förbjuden eller i behov av ett särskilt rättfärdigande. Därmed faller, menar jag, det kapitalistiska etablissemangets käraste argument *mot* terrorn. Denna argumentation visar sig emellertid vara inte bara grundlös utan också dubbelmoralistisk. Det är inte bara så att det ur moralisk synpunkt ej är något suspekt med vare sig själva terrorismhandlingen, motiven som ligger till grund för den, typen av offer den kräver eller arten av det ”mandat” terroristen agerar utifrån, utan också så att de drag, som läggs till grund för moraliserandet uppvisas i lika eller högre grad av det kapitalistiska etablissemangets egna handlingar.

Är då terrorn effektiv? Efter viss tvekan har jag konkluderat att det finns ett terrorismbegrepp som inte är alltför ”speciellt” utan avgränsar en uppsättning metoder, som på allvar övervägs

av revolutionära grupper eller tillämpats av grupper som allvarligt strävat efter att befrämja revolutionärt socialistiska målsättningar, och givet vilket terror *generellt* kan utdömas som ineffektivt. Här har min konklusion en viss vaghet.

Det viktiga kännetecknet hos de terroristiska handlingarna är inte karaktären hos dessa handlingar själva. Brutala och våldsamma handlingar och t.o.m. visst godtycke i våldsutövningen, kan utgöra exempel på ”röd terror” – terror som är effektiv för revolutionära syften. (Trotskij har, med sin glädje för tillspetsade formuleringar konstaterat att det i ett labilt läge efter en revolution, då en revolutionär regering sviktar under anstormningen från inhemska och utländska reaktion, kan vara helt ineffektivt med aldrig så stränga fängelsestraff ur avskräckningssynpunkt – ingen tror ändå att ett sådant straff ska kunna göras långvarigt.) Snarare måste vikten här läggas på om gruppen, som utför aktionen, är liten och isolerad, eller organisatoriskt förbunden med en massrörelse. Här menar jag att ”terror”, uppfattad som våldshandlingar utförda av en sådan liten grupp, är ineffektiv för socialistiska syften. Sådana handlingar kan knappast få några militära effekter av betydelse eller demoralisera fienden, om inte stödet för den lilla gruppen är mycket starkt. Säkert kan de inte påverka det ”etablerade” politiska spelet. Om terrorn är av ett blint, brutalt och urskillningslöst slag ökar visserligen möjligheten av att de ska demoralisera klassfienden, och i särskilda situationer av ”settlerkolonialism” kan kanske sådana aktioner bidra till upplösningen i form av kapitalflykt från den koloniala strukturen. Men samtidigt blockerar denna typ av handlingar varje pedagogiskt syfte. Om offren för terrorn är väl valda, förhatliga representanter för det förtryckta systemet (Carrero Blanco) kan aktionerna säkert höja modet hos de förtryckta. Om målen är väl valda ur pedagogisk synpunkt (Coral Sea) kan säkert en medvetandehöjande effekt bli resultatet. Men mot alla dessa positiva effekter, mot det positiva i kapitalflykt från settlerkolonin, mot det positiva i en kollektiv våg av entusiasm efter ett välregisserat attentat, mot det positiva i att en imperialistisk och reaktionär konspiration konkret demaskeras, måste ställas den *genomgående* svagheten i varje isolerad liten grupps militanta aktioner, oavsett om den är bara organisatoriskt isolerad eller också *ideologiskt* utan stöd. Alltför militärt utmanande aktioner tvingar ut gruppen från fabriker och bostadsområdena, ut ur massorganisationerna där folkets majoritet är organiserad och in i en sträng illegalitet. Tendensen till isolering förstärks genom nyrekrytering av ”äventyrliga” element. Det är med tanke på denna typ av effekter jag hävdar att det finns ett terrorismbegrepp givet vilket terror generellt är ineffektiv. Jag tänker mej då terror som små gruppers ”för tidiga” militära operationer. Det *är* alltså, om vi ansluter oss till detta språkbruk, möjligt att skilja mellan revolutionär och terroristisk strategi.

Förenligt med revolutionär strategi är nu förvisso att välja *utmanande* och, delvis därför, pedagogiska aktioner av exemplarisk typ – att stoppa tennismatcher mot fascistiska diktaturer, om nödvändigt med våld (ehuru inte till vilket pris som helst) – eller skändande av symboler för en allmänt förhatlig regim. Men oförenligt med en revolutionär strategi, och exempel på ”terrorism” i av mig definierad dålig bemärkelse, är att gå så långt i denna typ av aktioner att den organisatoriska förbindelsen till massorna bryts, att den egna organisationen rivs upp eller tvingas in i sträng illegalitet. För att en utmalande aktion av en liten grupp ska vara revolutionär fordras att den kan vara ett led i utvecklandet av en revolutionär massrörelse, att den stimulerar massornas egen alltmer avancerade kamp – från strejkkommittéer till arbetarråd, från strejkvakt till arbetarmilis osv.¹⁹

---

¹⁹ Författaren till denna artikel har alltid varit, och är, av den meningen att en omfattande notapparat är ett uttryck för högmod – vem läser fotnoter? Vilken artikel är så spännande att den gör ansträngningen värd sitt pris? När denna artikel ändå innehåller nitton fotnoter så är skälet härför att tidskriftsredaktionen begärt det. Denna enda fotnot författaren tar ansvaret för är den nittonde, övriga borde ha arbetats in i den löpande texten.